

товните класици и бъдат много мисли за връзката на нашите автори с всепризнати гении в драматургията (паралелът между „Ромео и Жулиета“ на Шекспир и „Полите на Витоша“ на Яворов).

При оценяването на „Разкъсани мрежи“ особено внимание заслужават подходът и стилът на Любомир Тенев. Смятам, че много-словие и жонглирането с думи, които рядко изразяват същностни мисли, са едни от най-големите слабости на театралната ни критика. Такива ненужни и нищо незнаещи съждения не могат да се открият в изследването. Особено силна страна на книгата е нейната наситеност с философско съдържание, което се отнася до вечно тревожащите ни въпроси за ценността на човешкия живот — така както те са осмислени и разгледани в драматургичните произведения. Любомир Тенев проявява удивителен усет при обединяването в единно цяло на привидно разнопосочните елементи, които стават предмет на многоотрапния му анализ. Критическата нишка преминава през поетиката на драмата, поднася интересни информативни моменти, проследява особеностите на характерите, търси подхода на авторите, вмъква реплики от пиесата, внушава атмосферата на отделни сцени, засага професионални проблеми.

Определено смятам, че „Разкъсани мрежи“ ще заеме своето място в националната ни театрална критическа мисъл, като нов прочит на едни от най-добрите ни драматургични творби и като образец на формата и стила на критическите съждения на Любомир Тенев. Книгата е не само задълбочено професионално изследване, но и интересен народопсихологически портрет, направен въз основа на художествени произведения.

Кристина Патрашкова

„СТОЛИЦА НА ОЦЕЛЕЛИТЕ“ от ИВАН РАДЕВ.

Изд. на ОФ. С., 1984 г.

Към книги като „Столица на оцелелите“ от Иван Радев може да се погледне от различни ъгли. Защото и амбициите ѝ са в няколко посоки — публицистична, краеведска, историческа, литературна, социолопсихологическа и народоведска. Но няколко посоки, това още не значи разнопосочност. В случая — защото съществува здраво вътрешно единство както в концепцията на автора, така и в обективния характер на книгата. Но мисля, че ще срещим, ако не поставим правилно ударението върху един от елементите от формулировката на този предмет — Търново от 1877—1879 г. като притегателен център за оцелелите представители на българската възрожденска интелигенция. Струва ми се, че акцентът пада не върху Търново, а върху понятието, пред-

ставено от трите думи „българска възрожденска интелигенция“; всяка от тях поема част от ударението. И понеже, както е добре известно, голямата част от възрожденската ни интелигенция се стреми към творческа изjava преди всичко в полето на книжовността, то закономерно е към „Столица на оцелелите“ да се тръгне първо от литературоведска гледна точка.

И така „литературно Търново“ през двете преломни години — 1877—1879. Но както страстно ни убеждава авторът на „Столица на оцелелите“, проблемът не е чак толкова частен. По това време всички пътища водят към Търново, тук са и четиримата големи сред оцелелите — Л. Каравелов, П. Р. Славейков, В. Друмев, Ст. Стамболиев. Около тях са и мнозина от другите: Св. Миларов, Ц. Гинчев, Др. Цанков, д-р П. Берон, Т. Шишков... Всички те са обладали не толкова от литературни, от творчески амбиции, привлича ги възрожденото отечество, на което Търново е най-яркият символ, изгаря ги желанието да участвуват в съграждането на свободна България. Още от времето на Панаисий, а дори и по-рано, българският книжовник стои начало не само на духовния, но и на обществения живот, той е духовен, но и политически водач. С възникването на държавните институции и партиите постепенно картината ще се промени, но в първите дни на свободата, когато Търново е „столица на оцелелите“, начело на обществен живот стоят първенците на литературата ни — Л. Каравелов, П. Р. Славейков. Световната история ни предлага малко примери за подобни републики на поетите. Доколкото все пак ги има, те винаги възникват след някоя голяма революционна промяна. И за съжаление никога на са дълговечни. Скоро и Търново ще престане да бъде „столица на оцелелите“, България няма да е република и ръководителите ѝ няма да пишат стихове. На преден план в обществения живот почват да излизат нови сили, нови хора, нови възгледи. По железните закони на историческото развитие свободният живот ще се окаже различен от мечтите на тези, които с пушка и перо са воювали за него.

Когато рисува първите дни на свободата, човек е подложен на изкушението да изчерпи картината с възторга и патоса, с гравидното и съзидателното. Ив. Радев не тръгва по този път. Той не се бои да навлезе в цялата обективна сложност на процесите, в техните светли и тъмни страни. Откриваме ги още в разнопосочните реакции на Освободителната война. Но два привидно лични конфликт, на които се спира авторът на „Столица на оцелелите“, изразяват най-пълно някои от основните противоречия на времето. Единият от тях е от епохата на освободителните борби, вторият ни представя достигащите гротескни измерения партизански ежби в Княжеството и неслучайно той се родее с Алековия шедьовър. Става дума за процеса срещу Васил Друмев, сега вече митрополит Климент, който

трябва да се защитава от обвиненията на прокурора Ганю Чолаков — бивш негов ученик и хранител, а сега маща в ръцете на Стамболов.

Още по-голямо е стъписването ни пред другия конфликт: покушението над Л. Каравелов, което е трябвало да бъде извършено от друг бележит копривщенец — Бенковски, тогава още никому неизвестния Гаврил Хълтев. Размишленията на Ив. Радев по повод този неосъществен замисъл са превъзходно есе върху българската история и народопсихология, което има място в моята читателска антология на съвременната ни есеистика някъде близо до „Българският Великден или страстите български“.

Авторът се спира и на творческите усилия на Л. Каравелов от това време, на издателските му амбиции. Сред тях е открояна неговата „Нова песнопойка“ (1878) — единственият опит на редактора на „Свобода“ и „Независимост“ да събере и издаде в по-компактен вид своята поезия. Ив. Радев разглежда „Нова песнопойка“ като първа следосвобожденска антология, спира се на нейното единство, на принципите, определяли подбора на включените тук народни песни и стихове на Ботев, Ст. Стамболов, Вазов.

В страниците от „Столица на оцелелите“, посветени на Л. Каравелов, се мяркат и образите на по-скромни личности, от които историческата ни памет има нужда: Бона Станчева („Бела Бона“) — преди Освобождението нейният хан е център на революционната дейност в града, а след това тук се събират хората от кръга на Каравелов. Срещаме се и с автора на един от първите опити да се характеризира и осмисли Априлското въстание — Радко Радославов, с архимандрит Стефан х. Радков, с Георги и Никола Живкови и тяхната сестра, бъдещата Вела Благоева.

Вторият от оцелелите, към които Ив. Радев насочва нашето внимание е Стефан Стамболов. Неговият живот е наситен със събития като първокласен приключенски роман: семинарист и хъш, двадесет и една-две годишният младеж е сред организаторите на две въстания, появява се в Сан Стефано и поробена Македония, неистов опозиционер и диктатор с железна ръка, той е винаги в центъра на събитията, чак до фаталната среща с платените убийци. Ив. Радев не цели някаква теизидеологична „реабилитация“ на политика, той ни представя младия Стамболов, увлечен от революционните уроци на Христо Иванов Големия или ранен физически и душевно в дома на „Гранда Мола“ — една забележителна жена, която поетът с благодарност ще нарече „човек правдив, безстрашен, благороден“. Авторът на „Столица на оцелелите“ се интересува от мотивите, определящи „репетициите на големия политик“ през 1877—1879 г., от изявите му „с възможностите на перото“. В последно време научният интерес към делото на Стамболов се засилил, свой дял в този процес има Ив. Радев и неговата книга „Столица на оцелелите“.

Пътят на Петко Славейков преди Освобождението, а и след това, е много по-различен. Но в столицата на оцелелите за известно време той е успореден със Стамболовия, общи са и някои от политическите им идеи, свързани и творчеството: Стамболов активно сътрудничи на Славейковите вестници „Остен“ и „Целокупна България“. На кого ли не е дал път в литературата дядо Славейков — в неговата „Гайда“ за първи път е отпечатано стихотворение на Ботев, сега „Целокупна България“ помества дебюта на Алеко Константинов. Оставайки верен на своя „вроден демократизъм“ по-късно Славейков се сблъсква с някои от своите сътрудници като Петко Горбанов, който в столицата на оцелелите се оказва от другата страна на барикадата.

В книгата на Ив. Радев най-богати на литературоведски наблюдения са именно страниците, посветени на П. Р. Славейков. Авторът се спира на връзките му с традициите на поети като търновския ласкал Пеню Давидов, открива в ръкописни сборници и песнопойки непознати варианти на Славейкови творби. Убеден, че „днешното поколение трябва да прочете бавно и неслужебно писмата на дядо Славейков от тия години... за да възкръсне заради нас неговият стоицизъм и житейската, българската му мъдрост“, Ив. Радев ни потапя в кореспонденцията на големия родолюбец и поет, за да ни въведе в душевните терзания на българския интелгент и народен водач от едно преломно време.

А от тях винаги има какво да се научи, зад тях винаги се крие една драма, една респектираща неудовлетвореност и неутолима жажда да се служи на своя народ. Така е и при Васил Друмев. От четиримата той е човекът, който категорично скъсва с литературата и не печата художествени произведения след Освобождението. Отдава се изцяло на обществена и политическа дейност. А тази дейност има своите конкретни измерения. За ректора на богословското училище и владиката, за автора на първата ни повест и на драмата „Иванко“, тя е точно документирана в пазения и досега Изходящ дневник на Лясковската семинария, в който Друмев собственоръчно записва грижата си за бельото на възпитаниците, за тухли и керемиди. Така както почти по същото време Л. Каравелов е раздавал хляб на бежанците в Търново. Ив. Радев, който в цялата си книга се възлнува от портрета на българския интелгент, ще каже: „И ме сподобва отново мисълта, че българският интелгент е бил винаги „черноработник“, винаги е бил „слуга на народа“ и в буквалния смисъл на тази максима“ (с. 83). Примерите, особено от това време, са многобройни, нека спомена само един: Д. Войников е управител на приют, пак в Лясковец. Струва ми се, че доколкото са документирани, последните месеци от неговия живот (той умира на 27 март 1878) също съдържат богат материал за социално-психологическия и народоведски наблюдения.

ния. Ив. Радев му отделя място в своята „Столица на оцелелите“, но преди всичко с оглед на подготовената от обстоятелствата, но осуетена от смъртта среща между двамата заслужили „драмописци“, която би могла да доведе до помирение и възобновяване на старото приятелство.

Ив. Радев желае това помирение, така както, подобно на всеки българин, жадува помирението между Ботев и Л. Каравелов. В подобна ситуация мнозина изследвачи са предпочитали да приглушат конфликта и да представят като реално предполагаемото помирение. Ив. Радев постъпва по по-друг начин, той не премълчава горчивата истина, споделя резервите си спрямо единствения документ, потвърждаващ помирението на Ботев и Каравелов (спомените на четника Свещаров), и изповядва законната си вяра, че прегръдката до кораба „Радецки“ трябва да е достоверна, че Друмев и Войников също биха се прегърнали в двора на Лясковската семинария.

Разбира се, подобни картини имат място преди всичко в есеистиката и публицистиката. Те отговарят на стила и патоса на книги като „Столица на оцелелите“. Защото навсякъде Ив. Радев не ни съобщава факти, а се вълнува от техните мотиви, от човешката психология, които се крие зад тях. И винаги се стреми да потърси връзката с днешния ден. Това също е едно от силните качества на книгата. И все пак, струва ми се, че на места авторът прекалено директно вижда днешните измерения и отзвучи от миналите събития, прекалено често ни говори за паметни плочи, поставени или не, за възстановяването на исторически сгради и пр. Не че всичко това не е важно, напротив. На някого то дори може да се стори най-съществено в „Столица на оцелелите“. Но според мен то отвежда в друга посока, приближава се до репликите, които често четем по вестниците. Сами по себе си те са необходим жанр, особено когато не се превръщат във форма на себеизява за авторите си. Струва ми се обаче, че подобни отклонения не винаги стоят добре редом с високата проблематика, която Ив. Радев разглежда.

„Столица на оцелелите“ е книга — размисъл за един от възловите моменти в нашата история, за съдбата на интелегента, за душевността на българина. Ярко и без ретуш тя ни рисува образите на четирима духовни и политически водачи на българския народ от времето, когато се поставят темелите на свободна България. Редом с Л. Каравелов, Ст. Стамболов, П. Р. Славейков, В. Друмев при нас застават и мнозина от по-скромните им съвременници, изкушавам се да спомена още имената на П. Бобеков и опълченския ефрейтор, оставил ни интересен дневник, Панайот Типографов. Наред с неизбежните имитации в литературата ни от последните години се появиха няколко ярки книги за българския писател и душевността на българина. Струва ми се, че е време критически да се осмисли

това ново явление, в което „Столица на оцелелите“ от Иван Радев има свое пълноправно място.

Николай Аретов

VLADIMÍR MAGURA—ZNAMENÍ ZRODU.
České obrození jako kulturní typ.
Československý spisovatel, Praha, 1983, 285 s.

Книгата на чешкия литературовед Владимир Маура със симптоматичното заглавие „Знаци на рождението“ е посветена на литературата и културата на Чешкото възрождане. Но тя няма характера на литературноисторическо изследване — ориентирана е към процеса на изграждане на националната чешка култура през първите десетилетия на XIX в. и функционирането ѝ като определена идеологическа система, в която литературата е елемент от цялото. В този смисъл книгата на Маура не е и история на културния живот през Възраждането, която проследява възникването и развитието на неговите прояви. Нейното методологическо ядро е обобщението и систематизацията на тези прояви и явления с цел да се очертаят типологическите доминанти на чешката възрожденска култура. Авторът си е поставил амбициозната и трудна задача да преодолее „съпротивлението“ на фактологичния материал, заключен в многобройни изследвания, и да създаде първата по рода си в чешката литературна наука типология на възрожденската култура от началото на XIX в. Оригиналната гледна точка (не става въпрос само за типологизиране на литературното развитие) носи не малко методологически и конкретно методически трудности, защото предпоставя способност за синтез във висша степен, синтез, роден от концептуалната обработка на фактите и тяхната систематизация, който да разкрие динамичната взаимовръзка между различните сфери на възрожденската култура, между национална идеология и социални предпоставки за нейното развитие. В избора на подхода авторът се е ръководел от спецификата на възрожденската култура на народи с прекъснато (и затова ускорено) развитие — а именно нейния синкретизъм. Той прилага структурно-системния метод, обогатен от съвременното развитие на семиотиката (М. Ю. Лотман и съветската школа) като наука за общото в различните знакови системи, която се стреми да свърже проблемите на езикознанието, литературознанието, психологията, социологията, историята на културата в единна теория.

Скептицизмът, който може да събуди задачата на изследването (обявена в увода и изведен в подзаглавието „Чешкото възрождане като културен тип“) бързо се разсейва след прочита на книгата, където обобщенията и теоретическите изводи не умъртвяват живия процес, а конкретните анализи разкриват динамичната социална функция на отделните ти-